

(από την Κωνσταντίνα-Ελένη Αγγελοπούλου, οικονομολόγο)

Εισαγωγή

Η Αθήνα, παράλληλα με την πολιτιστική ανάπτυξη που γνωρίζει την κλασική περίοδο συμπαρασύρεται και σε μια οικονομική, η οποία υποβοηθά ουσιαστικά την πολυεπίπεδη άνθησή της. Καθώς ήταν το οικονομικό κέντρο της ανατολικής Μεσογείου διέθετε μεγάλη πολιτική επιρροή.

Η οικονομική ανάπτυξη

Ο αντίκτυπος της οικονομικής ευρωστίας αποτυπώνεται υπεράνω όλων στην κοινωνική πρόνοια που δύναται να προσφέρει, μέσω της ανάπτυξης θεσμών κοινωνικής προστασίας όπως είναι τα θεωρικά. Με αυτό τον τρόπο δινόταν η δυνατότητα ακόμα και στους άπορους να γίνονται κοινωνοί της τέχνης καθώς η κοινωνία είχε εξασφαλίσει το αντίτιμο του εισιτηρίου τους για την είσοδό τους στο θέατρο. Η οικονομική ευρωστία διαφαίνεται ακόμη και στις προσπάθειες οικοδόμησης μεγάλων δημοσίων έργων που λαμβάνουν χώρα, προκειμένου όχι μόνο να βελτιωθεί το επίπεδο διαβίωσης και να αλλάξει όψη η πόλη, αλλά και να δημιουργηθούν πολυάριθμες θέσεις εργασίας.

Οι λειτουργίες

Η επίτευξη των στόχων συνδεόταν άμεσα με την ύπαρξη μιας συνεχούς και αδιάκοπης οικονομικής στήριξης που μπορούσε να προσφέρει μεγάλα χρηματικά ποσά. Η κύρια κρατική πηγή εσόδων, λοιπόν, ήταν το φορολογικό σύστημα εκτάκτων προσόδων που καλούνταν λειτουργίες. Το σύστημα ήταν ιδιαίτερα ευφυές αλλά και πρωτότυπο καθώς υποχρέωνε τους οικονομικά ισχυρούς να προσφέρουν τα κονδύλια. Αρχικά είχαν εθελοντικό χαρακτήρα, στην πορεία όμως έλαβαν μορφή θεσμού μέσω του οποίου οι πλούσιοι καλούνταν να δείξουν τη γενναιοδωρία τους και το ότι ο ιδιωτικός πλούτος ήταν στην υπηρεσία της κοινότητας. Οι λειτουργίες είχαν γίνει αποδεκτές από τους φορολογούμενους διότι, ενώ βοηθούσαν την πολιτεία, συγχρόνως εκπλήρωναν τις φιλοδοξίες τους και ικανοποιούνταν από την προσωπική προβολή, ισχυροποιώντας το κύρος τους καθώς τους τιμούσαν με αναμνηστικά μνημεία σε περίπτωση νίκης της ομάδας που υποστήριζαν χρηματικά σε γυμνικούς ή δραματικούς αγώνες.

Οι λειτουργίες κατηγοριοποιούνταν ανάλογα με την χρήση των ποσών που δαπανούνταν. Η λειτουργία της οποίας τα ποσά προορίζονταν για συντήρηση κρατικών πλοίων ονομαζόταν τριηραρχία. Χορηγία ήταν τα ποσά που διατίθεντο για θεατρικές παραστάσεις που θα συμμετείχαν σε δραματικούς αγώνες, ενώ γυμνασιαρχία τα ποσά για την εκγύμναση και διατροφή των αθλητών που ελάμβαναν μέρος σε γυμνικούς αγώνες. Ακόμη μια γνωστή λειτουργία ήταν η εστίαση, όπου ο φορολογούμενος παρείχε χρήματα για να παραθέσει δημόσιο γεύμα στα μέλη της φυλής του σε περίοδο αγώνων ή εορτών.

Οι τακτικές πρόσοδοι

Εκτός όμως από τις έκτατες προσόδους, όπου ανήκαν οι λειτουργίες, υπήρχαν και οι τακτικές. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονταν τα πρόστιμα από τα δικαστήρια και άλλα δικαστικά έσοδα καθώς και τα ποσά από την εκμίσθωση χώρων κρατικής ιδιοκτησίας. Η πιο προσοδοφόρα εκμίσθωση ήταν αυτή των μεταλλείων του Λαυρίου. Όταν έπαψε η εκμετάλλευσή τους σε συνδυασμό με την κάμψη του εμπορίου, τα έσοδα της πολιτείας μειώθηκαν δραστικά, σε σημείο που οδήγησε στην έντονη εκδήλωση της κοινωνικής διάστασης των πλουσίων και των φτωχών. Τη στήριξη του κρατικού μηχανισμού συμπλήρωναν και οι φόροι σε σχέση με το εμπόριο, όπως η πεντηκοστή, που επιβαλλόταν στα εισαγόμενα και εξαγόμενα αγαθά, αλλά και το επώνιον, που συσχετιζόταν με την αξία των πωλούμενων εμπορευμάτων. Επίσης, στην Αθήνα κατοικούσαν πολίτες και άλλων ελληνικών πόλεων, οι οποίοι ήταν υπόχρεοι στην καταβολή ενός κατά κεφαλή φόρου

(μετοίκιον). Πέρα από τους μέτοικους, όμως, υπήρχαν και αυτοί που παρεπιδημούσαν και πλήρωναν έναν ανάλογο φόρο που ονομαζόταν ξενικόν. Λέγεται δε ότι η τακτική που ακολουθούσε η Αθήνα και οι πολιτικοί της ήταν ιδιαίτερα φιλική προς αυτούς και θέσπιζε θεσμούς που τους ευνοούσαν προκειμένου να προσελκύεται μεγάλος πλήθος το οποίο θα επωμιζόταν και τα φορολογικά βάρη. Αξιοσημείωτο είναι ότι ενώ υπήρχαν οι προαναφερόμενοι άμεσοι φόροι δεν ίσχυαν και αντίστοιχοι για τους ελεύθερους Αθηναίους πολίτες, και αυτό διότι υπήρχε η αντίληψη ότι η άμεση φορολογία είναι ιδιαίτερα προσβλητική.

Η εισπραξη των φόρων

Όσον αφορά τον τρόπο εισπραξης υπήρχαν δύο μέθοδοι. Αν το ποσό ήταν μικρό, όπως στην περίπτωση των δικαστικών, τότε το κράτος αναλάμβανε το ίδιο την εισπραξη. Η συνήθης τακτική όμως ήταν η εκμίσθωση των προσόδων σε ιδιώτες που ονομάζονταν τελώνες. Αυτό διευκόλυνε το κράτος, ειδικά όταν η εισπραξη ενός μεγάλου φόρου έπρεπε να γίνει άμεσα καθώς ήταν υποχρεωμένοι να προπληρώνουν το σύνολο του φόρου. Το κράτος, ύστερα, παραχωρούσε το δικαίωμα στους τελώνες να δρουν με όποιο τρόπο έκριναν προκειμένου να εισπράττουν την οφειλή που αναλογούσε στον κάθε πολίτη.

Ο ρόλος των μετοίκων και των δούλων στο οικονομικό σύστημα

Ο τρόπος φορολόγησης, όμως, ήταν μια όψη του νομίσματος. Η εξέταση και της άλλης όψης είναι απαραίτητη καθώς θα πρέπει να γίνουν γνωστές οι πηγές των χρηματικών ποσών που καλούνταν οι φορολογούμενοι να καταβάλλουν. Οι μέτοικοι ασχολούνταν με το εμπόριο και τις χειρονακτικές εργασίες. Μάλιστα ήταν υποχρεωμένοι, πέρα από το μετοίκιον, να καταβάλλουν και ένα ποσό για την άδεια άσκησης εμπορίου στην αγορά. Εκτός αυτού, δραστηριοποιούνταν κι ως διαχειριστές, γραμματείς και φύλακες. Εν γένει, η συμβολή των ξένων εμπόρων και των μετοίκων στην οικονομική ζωή της πόλης έπαιζε μεγάλο ρόλο, καθώς το εμπόριο εκείνη την εποχή ήταν σε άνθηση και ειδικά το εμπόριο σιτηρών ήταν θέμα επιβίωσης. Το εμπόριο κατά κύριο λόγο ήταν μια προσοδοφόρα δραστηριότητα. Όσοι

όμως δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα για να πραγματοποιούν τις μεταφορές των εμπορευμάτων, δανείζονταν από τους εισοδηματίες και πλήρωναν ένα αντίτιμο στους πλούσιους ναυκλήρους για να μπορούν να τα μεταφέρουν. Τις επικίνδυνες εργασίες, όπως την εξόρυξη στα ορυχεία αναλάμβαναν οι σκλάβοι. Φυσικά όσοι εργάζονταν στα χωράφια των πλουσίων τύχαιναν καλύτερης μοίρας. Οι γαιοκτήμονες εισέπρατταν ένα εισόδημα από την εκμετάλλευση των εκτάσεων. Προκειμένου, όμως, να ενισχυθεί η αγροτική παραγωγή συχνά ιδιοκτήτες και δούλοι εργάζονταν ταυτόχρονα. Οι δούλοι μπορεί να αναλάμβαναν και ρόλο οικονόμου ή επιστάτη όταν υπήρχε καταμερισμός εργασίας και ήταν αφοσιωμένοι στους ιδιοκτήτες. Ορισμένοι από αυτούς αποκτούσαν και εξειδίκευση και εργάζονταν ως τεχνίτες σε «εργαστήρια» και βιοτεχνίες μαζί με μετοίκους. Συχνά καλούνταν να καταβάλλουν στον ιδιοκτήτη ένα αντίτιμο για την εκμετάλλευση και τα υπόλοιπα έσοδα μπορούσαν να τα επωφεληθούν οι ίδιοι.

Επίλογος

Η οικονομική οργάνωση της Αθήνας του Περικλή, τον καιρό της Μύρτιδος, αποτελεί ένα διαχρονικό πρότυπο σοφής διαχείρισης και καταμερισμού των εξόδων και των πόρων, αλλά και ένα ενδεικτικό παράδειγμα του πώς μία ισχυρή πολιτισμική ανάπτυξη συμπαρασύρει και σε μία αναλόγως εξαιρετική οικονομική, κοινωνική και πολιτική.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Αρχαία Ιστορία. Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 2009.
de Ste. Croix GEM. Ο Ταξικός Αγώνας στον Αρχαίο Ελληνικό Κόσμο: από την Αρχαϊκή Εποχή ως την Αραβική Κατάκτηση, μτφ. Γ. Κρητικός. Ράππα, Αθήνα 1998.
Guisepi R. Economy and Society in Classical Greece. World History Project, USA 1998.
Mosse C. Πολιτική και κοινωνία στην αρχαία Ελλάδα, μτφ. Κ. Μπούρας. Σαββάλας, Αθήνα 2003.
Seewald K. Handel und Wirtschaft im alten Griechenland. Verlag, 1995.

*Το χορηγικό μνημείο του Λυσικράτη στην Πλάκα.
Παράσταση μετοίκων στην αρχαία Αθήνα.*